

Smurtinio elgesio kaitos svarba užkertant kelią smurtui artimoje aplinkoje

Ilona Michailovič

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedros docentė
Socialinių mokslų (teisės) daktarė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370 5) 236 6167
El. paštas: <Ilona.Michailovic@tf.vu.lt>

Straipsnyje¹ analizuojama darbo su smurtautojais artimoje aplinkoje svarba, užkertant kelią smurtui artimoje aplinkoje. Remiantis tarptautiniais standartais ir atlikto empiriniu tyrimu pabrėžiamas smurtinės elgsenos kaitos būtinumas, mokant smurtautojus elgtis nenaudojant smurto, keičiant smurtinės elgsenos modelius.

Pagrindiniai žodžiai: smurtas artimoje aplinkoje, smurtinės elgsenos kaita, darbo su smurtautojais veiksmingumas.

The Importance of Changing Abusive Behavior to Prevent Domestic Violence

The importance of working with domestic abusers is being analysed in the article. The need for correction of violent behaviour, based on international standards and empirical research, is emphasized by teaching perpetrators of domestic violence to adopt non-violent behaviour in interpersonal relationships with a view to changing violent behavioural patterns.

Keywords: domestic violence, changes of abusive behavior, evaluation of effectiveness of programmes for violent offenders.

Įvadas

Smurtas artimoje aplinkoje – neabejotinai destruktivi socialinė žala, kenkianti žmonių ir šeimų santykiams bei jų gerovei. Nepaisant abiejų lyčių asmenų galimybių smurtauti šeimoje, remiantis oficialios statistikos duomenimis, smurtas artimoje aplinkoje dažniausiai vykdomas vyrų prieš savo intymias partneres,

Kuriamė
Lietuvos ateitį
2014–2020 metų
Europos Sąjungos
fondų investicijų
veiksmy programa

¹ Straipsnis parengtas tyrimo, atlikto Vilniaus universiteto Teisės fakultete 2019 m. liepos 1 d. – rugpjūčio 31 d., pagrindu, vykdam projektą „Darbo su smurtautojais būtinumas užkertant kelią smurtui artimoje aplinkoje“, projekto vadovė Ilona Michailovič. Projektas bendrai finansuotas iš Europos socialinio fondo lėšų (projekto Nr. 09.3.3.LMT-K-712-15-0283)

pagal dotacijos sutartį su Lietuvos mokslo taryba (LMTLT) pagal priemonės „Mokslininkų, kitų tyrėjų, studentų mokslinės kompetencijos ugdymas per praktinę mokslinę veiklą“ veiklos „Studentų gebėjimų vykdyti MTEP veiklą ugdymas“ poveiklę „Studentų gebėjimų ugdymas dalyvaujant mokslinėse vasaros praktikose“. Mokslinę vasaros praktiką minėtu laikotarpiu atliko Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto antro kurso Kriminologijos bakalauro studijų studentė Agnė Kežutytė, kuri dalyvavo ruošiant tyrimo metodologiją, atliekant interviu su ekspertais, atliko interviu transkribavimą.

Received: 20/11/2019. **Accepted:** 22/01/2020

Copyright © 2020 Ilona Michailovič. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

tai rodo blogiausią lyčių galios disbalansą artimuosiuose santykiuose. Remiantis 2014 metais Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūros (FRA) visos ES mastu atlikta apklausa, kurioje dalyvavo 42 tūkst. moterų iš 28 ES valstybių, beveik kas ketvirta moteris Lietuvoje teigia patyrusi vienos ar kitos rūšies smurtą, o nuo fizinio ar seksualinio partnerio smurto kenčia 24 proc. Lietuvos moterų². Kadangi, remiantis statistikos duomenimis, absoliuti dauguma smurtą patyrusių asmenų artimoje aplinkoje yra moterys (8 iš 10 dėl smurto artimoje aplinkoje užregistruotų nusikaltimų aukų – moterų)³, šiame darbe daugiau bus kalbama apie smurtą artimoje aplinkoje prieš moteris, vartojant ir sąvoką „intymių partnerių smurtas“.

Teisinėmis priemonėmis paprastai siekiama suteikti smurto aukai reikiamą pagalbą ir apsaugą nuo tolesnių smurtinių veiksmų, tarp jų ir įpareigoti smurtautoją gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu (Lietuvos BPK 132¹ str.). Tačiau reikėtų turėti omenyje, kad net ir išsiskyrimas su partneriu – tai tik problemos sprendimas iš dalies, nes kartais toks išsiskyrimas nenutraukia smurto prieš nukentėjusį asmenį, be to, negarantuoja, kad smurtas nepasikartos santykiuose su kita partnere. Be poveikio smurtautojui artimoje aplinkoje pagalba aukai nebus veiksminga. Moksliniai tyrimai rodo, kad nuo smurto nukentėjusios moterys dažnai renkasi pasilikti su savo smurtaujančiais partneriais. Apie 70 proc. nukentėjusių asmenų nori ne skirtis su savo smurtaujančiu partneriu, o kad šio elgesys pasikeistų⁴. Todėl elgesį keičiančios programos – gera priemonė, sudaranti sąlygas bandyti keisti žmogaus elgesį. Smurtinį elgesį keičiančios programos smurtautojams artimoje aplinkoje yra ne tik viena iš poveikio priemonių smurtautojams, bet ir viena iš šio smurto užkardymo formų.

Darbo su smurtautojais artimoje aplinkoje ypatumai ir šio darbo veiksmingumo problemos tiriamos užsienio mokslininkų. Šiame darbe remiamasi mokslinėmis publikacijomis, kuriose analizuojami tyrimų, skirtų smurtinio elgesio keitimo (intervencijos) programoms gerinti, rezultatai (Castelyn, 2017), apžvelgiamos prevencinių priemonių, siekiant mažinti smurtą artimoje aplinkoje, kryptys (Whitaker ir kt., 2007; Czarnecka-Dzialuk ir kt., 2017); darbo su smurtautojais svarba nagrinėjama tiriant intervencinių programų veiksmingumą (Lewoc, 2013; Eckhardt ir kt., 2013; Bates, Taylor, 2019).

Lietuvoje moksliniuose tyrimuose paprastai analizuojamos pagalbos smurto aukoms problemos, daugiau dėmesio skiriama moterų smurto aukų apsaugos klausimams (pvz., Vaigė, 2016, Michailovič, 2018, kt.), taip pat buvo nagrinėjamos pakartotinio smurto prieš sutuoktinę / partnerę rizikos įvertinimo galimybės (Laurinavičius, Žukauskienė, 2009). Atkreiptinas dėmesys, kad, remiantis užsienio mokslininkų atliekamais darbo su smurtautojais veiksmingumo tyrimais, programų veiksmingumas dažnai vertinamas nevienodai, nes paprastai nerodo puikių elgesio keitimo rezultatų. Kartu pabrėžtina, kad darbas su smurtautojais kai kurių Lietuvos mokslininkų vertinamas skeptiškai, pvz., įpareigojimas smurtautojui dalyvauti smurtinį elgesį keičiančioje programoje kaip baudžiamojo poveikio priemonė dėl jos poveikio smurto prevencijai, nusikaltimų kartotinumui ir aukų saugumui (teigiant, kad tokiomis priemonėmis suteikiamas netikras saugumo jausmas, joms nepavykus, didinamas nepasitikėjimas teisėsaugos sistema; ne visi smurtautojai baigia programą, dalis jų ir toliau smurtauja, o kai kuriems asmenims psichologinė intervencija nėra tinkama)⁵. Kita vertus, atsižvelgiant į tarptau-

² Violence against women: an EU-wide survey. Results at a glance. FRA, 2014 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-main-results-report>>.

³ Lietuvos statistikos departamentas. Oficialios statistikos portalas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?eventId=203139>>.

⁴ LEWOC, M. Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie – kompleksowy informator dla sędziów, prokuratorów i kuratorów sądowych. *Probacja*, 2013, IV, s. 46.

⁵ JAKŠTIENĖ, R. *Smurtas artimoje aplinkoje prieš moteris: baudžiamoji teisinė apsauga*. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2019, p. 227–230.

tinių dokumentų reikalavimus ir remiantis gerąja užsienio praktika, pastaruoju metu vis labiau pripažįstamas darbu su smurtaujančiais artimoje aplinkoje asmenimis poreikis (Michailovič, Justickaja, Vaičiūnienė ir kt., 2019).

Lietuvoje smurtinio elgesio keitimo programas laisvėje vykdo probacijos tarnybos, vyrų krizių centrai, kai kurios nevyriausybinės organizacijos. Tačiau dėmesys šiai problemai Lietuvoje nepakančiamas, siekiant, kad smurtas nepasikartotų. Todėl *tyrimo tikslas* – ištirti darbu su smurtautojais svarbą užkertant kelią smurtui artimoje aplinkoje. Tyrimo tikslui pasiekti iškelti šie *probleminiai klausimai*: 1) Ar yra darbu su smurtautojais poreikis apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje kontekste? 2) Kokios darbu su smurtautojais priemonės (programos) vykdomos kitose šalyse ir Lietuvoje? 3) Koks šių programų veiksmingumas ir kaip jis vertinamas?

Atliekant tyrimą, taikyta plati *metodologija*, apimanti mokslinių šaltinių, tarptautinių standartų ir statistikos duomenų analizę ir interviu su ekspertais (kokybinį tyrimą)⁶. Tyrimo metu surinkta empirinė medžiaga buvo analizuojama pagal šias temines kategorijas: 1) darbu su smurtautojais artimoje aplinkoje poreikis, 2) žmonės, su kuriais dirbama, 3) darbu pobūdis, 4) darbu su smurtautojais artimoje aplinkoje veiksmingumas.

1. Tarptautinių standartų nuostatos darbu su smurtautojais srityje

Intymių partnerių smurtas yra žmogaus orumo ir teisių pažeidimas ir apima įvairias fizinės, seksualinės ir psichologinės prievartos formas. Smurtas pažeidžia žmogaus orumą, kurį aukščiausiu lygiu saugo Lietuvos Respublikos Konstitucija. Konstitucijos 21 straipsnyje nustatyta, kad žmogaus asmuo neliečiamas, žmogaus orumą gina įstatymas, draudžiama žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis⁷. Vokiečių konstitucinės teisės profesorės Susanne Baer nuomone, „orumas yra nuostabus. Orumo samprata yra individualistinė, ne kolektyvinė, neutrali, o ne jautri lyties atžvilgiu, egalitarinė, ne antihierarchinė. <...> Diskriminacija negali būti vertinama kaip grupinis procesas, nes orumas iš esmės yra individualus. Tačiau socialiniu požiūriu orumas yra lygybės dalis: jūs orūs, kai esate lygūs. Orumo be lygybės nėra“⁸.

⁶ Kokybinis nestrukturūtuotas interviu metodas buvo pasirinktas todėl, kad toks interviu neįspraudžia kalbinto žmogaus įrėmus, jis gali laisvai atsakinėti į klausimus (MAXFIELD, M. G.; BABBIE, E. R. *Research methods for Criminal Justice and Criminology*, 2015). Šis duomenų rinkimo metodas, remiantis ekspertų asmeninės patirties pasakojimais, leido išaiškinti, kaip ekspertai vertina darbu su smurtautojais artimoje aplinkoje svarbą. Buvo atlikti 4 nestandardizuoti interviu, kalbant su ekspertais iš skirtingų Lietuvos miestų, turinčiais darbu su smurtautojais artimoje aplinkoje patirties. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje su smurtautojais laisvėje daugeliu atvejų dirba probacijos specialistai, vykdydami teismo sprendimus, kuriais asmenims buvo paskirta dalyvauti smurtinį elgesį keičiančioje programoje, ir kadangi smurtinio elgesio keitimo programas taip pat vykdo ir kitos nevyriausybinės organizacijos ar socialines paslaugas teikiantys subjektai, tyrimo metu buvo atlikti 2 interviu su probacijos specialistais ir 2 interviu su vyrų krizių centro ir psichikos sveikatos centro darbuotojais, turinčiais darbu su smurtautojais patirties. Buvo vykdoma tikslinė tyrimo dalyvių atranka, siekiant atrinkti darbu su smurtautojais artimoje aplinkoje turinčius žmones – tiek probacijos specialistus, tiek socialines paslaugas teikiančių subjektų atstovus, užtikrinant, kad klausimus gaus konkretus, norimas apklausti asmuo. Tyrimo dalyviai buvo kalbinti jų darbinėje aplinkoje. Klausimyną sudarė 15 atvirų klausimų. Tyrimo metu atlikti interviu buvo įrašyti diktofonu, o vėliau transkribuoti (garsas įrašytas į elektroninį dokumentą). Vidutinė interviu trukmė – apie 60 minučių. Tyrimo metu buvo laikomasi esminių etikos principų: tyrimo dalyvis buvo informuotas apie tyrimo tikslus, uždavinius ir naudojamus metodus, buvo gautas jo sutikimas, buvo užtikrintas anonimiškumas ir konfidencialumas.

⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, nr. 33-1014.

⁸ BAER, S. Pornography and Sexual Harassment in the EU. In *Sexual Politics and the European Union: The New Feminist Challenge*. Ed. by R. Amy Elman, Berghahn Books, 1996, p. 56–57.

Smurto aukų orumo apsauga ir darbo su smurtautojais poreikis, siekiant mažinti smurtą artimoje aplinkoje, pabrėžiamas tarptautiniuose standartuose. Nors 1979 m. Jungtinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims (CEDAW) tiesiogiai nereguliuojama klausimų, susijusių su apsauga nuo smurto prieš moteris⁹, plačiau smurto prieš moteris klausimas buvo aptartas Jungtinių Tautų Komiteto dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims 1992 m. priimtoje Bendorroje rekomendacijoje Nr. 19 „Smurtas prieš moteris“. Atrodytų, kad Komitetas vartoja bendresnę smurto lyties pagrindu sąvoką (angl. *gender-based violence*), tačiau Rekomendacijos 6-ame punkte ją apibūdina kaip „smurtą, kuris nukreiptas prieš moterį, nes ji yra moteris, arba kuris liečia moteris neproporciniais būdais; apima veiksmus, sukeliančius fizinę, psichinę ar seksualinę žalą ar kančias, taip pat tokio elgesio grąsinimus, prievartą ir kitas laisvės atėmimo formas“¹⁰. Bendorroje rekomendacijoje Nr. 19 pabrėžiama, kad smurtas lyties pagrindu yra diskriminacijos forma, kuri labai kliudo moterų galimybei naudotis teisėmis ir laisvėmis lygybės su vyrais pagrindu. Svarbu, kad Rekomendacijoje tarp būtinų priemonių, siekiant pažaboti smurtą šeimoje, *inter alia*, rekomenduojamos paslaugos, užtikrinančios smurto šeimoje aukų apsaugą ir saugumą, įskaitant prieglobstį, konsultavimo ir reabilitacinės programos, taip pat reabilitacinės programos smurtautojams artimoje aplinkoje (p. 24 (r)).

Ketvirtojoje pasaulio moterų konferencijoje 1995 m. rugsėjo 15 d. priimtoje Pekino deklaracijoje ir Veiksmų platformoje buvo patvirtintas Jungtinių Tautų įsipareigojimas laikytis CEDAW konvencijos principų. Veiksmų platformos 119-toje dalyje aiškiai nurodomas būtinumas kurti holistinį ir tarpdisciplininį požiūrį į iššūkių keliantį tikslą kurti šeimas, bendruomenes ir valstybes be smurto, siekiant, kad švietimo sistemos skatintų savigarbą, abipusę pagarbą bei moterų ir vyrų bendradarbiavimą¹¹. Veiksmų platformoje taip pat nurodomas poreikis numatyti, finansuoti ir skatinti konsultacijas ir reabilitacines programas smurtautojams skatinant mokslinius tyrimus tokioms konsultacijoms ir reabilitacinėms programoms, siekiant užkirsti kelią smurto pasikartojimui (Veiksmų platformos 125 (i) dalis).

Darbo su smurtautojais poreikis pabrėžiamas ir viename iš svarbiausių pastarųjų metų tarptautinių dokumentų, skirtų apsaugai nuo smurto artimoje aplinkoje, – 2011 m. Europos Tarybos konvencijoje dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo (Stambulo konvencija). Joje nurodoma šią konvenciją ratifikavusioms šalims imtis būtinų teisėkūros ar kitų priemonių, kad būtų sukurtos ar remiamos programos, kurių tikslas yra šeimoje smurtaujančius asmenis mokyti nesmurtinio elgesio tarpasmeniniuose santykiuose, siekiant užkirsti kelią tolesniam smurtui ir pakeisti smurtinės elgsenos modelius (Konvencijos 16 str. 1 d.). Kartu atkreipiamas dėmesys, kad, imdamosi nurodytų priemonių, šalis užtikrina, kad labiausiai būtų rūpinamasi aukų saugumu, parama joms ir jų žmogaus teisėmis ir kad tinkamais atvejais šios programos būtų kuriamos ir įgyvendinamos glaudžiai koordinuojant su specialiosios paramos aukoms paslaugomis (Konvencijos 16 str. 3 d.)¹².

⁹ Jungtinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims. Ratifikuota Lietuvos Respublikos Seimo 1995 09 10 Nr. I-1035. *Valstybės žinios*, 1996, nr. 21-549.

¹⁰ General Recommendation adopted by the Committee on the Elimination of Discrimination against Women No. 19, eleventh session, 1992, Violence against women. Prieiga per internetą: <<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CEDAW/Pages/Recommendations.aspx>>; MICHAİLOVIČ, I. Smurtas prieš moteris kaip diskriminacijos dėl lyties forma ir lyčių stereotipų pasekmė. *Informacijos mokslai*, 2018, 80, p. 52.

¹¹ Beijing Declaration and Platform for Action. United Nations 1995, UN Women [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://beijing20.unwomen.org/~media/headquarters/attachments/sections/csw/pfa_e_final_web.pdf>.

¹² Europos Tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo, 2011.05.11, Stambulas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/seima-ir-vaikai/seimos-politika/smurto-artimoje-aplinkoje-prevencija/europos-tarybos-konvencija-del-smurto-pries-moteris-ir-smurto-artimoje-aplinkoje-prevencijos-ir-kovos-su-juo>>.

Taigi aptartuose tarptautiniuose standartuose nurodomas darbo su smurtautojais artimoje aplinkoje poreikis, kartu aiškiai pabrėžiama, kad toks darbas turėtų būti vykdomas glaudžiai bendradarbiaujant su institucijomis, teikiančiomis pagalbą nuo smurto nukentėjusiems žmonėms.

2. Smurtinį elgesį keičiančios intervencinės programos ir jų ypatumai

1981 metais JAV buvo įdiegtas Duluto modelis (angl. *the Duluth model*) kaip intervencinė programa Duluto smurto artimoje aplinkoje projekto pagrindu, siekiant apsaugoti moteris nuo prieš jas smurtaujančių vyrų artimoje aplinkoje. Pagrindinė šio modelio idėja – galios ir kontrolės ratas, naudojamas vyrų prieš savo žmonas ar partneres¹³. Duluto modelis iki šiol taikomas daugelyje šalių, jį vykdamas laikomasi pozicijos, kad socialinių institucijų patriarchalinis pobūdis lemia vyrų dominavimą šeimoje, pateisinant prievartą stiprinama vyrų galia bei jų vykdoma kontrolė artimoje aplinkoje¹⁴. Taikant smurto artimoje aplinkoje intervencines programas siekiama skatinti asmeninę atsakomybę už prievartinę elgseną santykiuose, vystant lyčių egalitarinį požiūrį ir elgesį.

Tačiau atsižvelgiant į darbo su smurtautojais reikšmę, siekiant mažinti smurtą artimoje aplinkoje, reikėtų turėti omenyje itin kompleksinį šio smurto pobūdį. Mokslinių tyrimų seniai įrodyta, kad smurtautojai praityje dažnai patys yra nukentėję nuo smurto. Smurtinė patirtis vaikystėje gali turėti įtakos disfunkciniam žmogaus elgesiui ateityje – smurtinės traumos, tėvų smurtinių santykių stebėjimas gali lemti žmogaus išmokymą spręsti konfliktus smurtiniu būdu. Pvz., Stith ir kt. tyrimais (2000) buvo siekiama nustatyti užaugimo smurtiniuose namuose ir vėlesnių žmogaus smurtinių santykių su partneriu eigos ryšį (toks ryšys buvo nustatytas „silpnas ir vidutinis“). Taip pat, anot Pizzey ir Shapiro (1982), žmonės gali būti „linkę į smurtą“ (angl. *prone to violence*), o trauma, patirta vaikystėje, gali vėliau pasireikšti smurtiniu ir kontroliuojančiu elgesiu artimoje aplinkoje¹⁵.

Tyrimo metu kalbintų ekspertų teigimu, darbas su smurtautojais yra reikalingas, nes tokio darbo metu yra keičiamas smurtautojų mąstymas, o per mąstymą keičiamas ir elgesys, smurtautojas išmoks-ta tinkamai reikšti emocijas, valdyti impulsus. Tyrimo dalyvės probacijos specialistės nuomone, su smurtautojais svarbu dirbti: „nes tai yra žmonės. Mes dažniausiai linkę manyti, kad jie kažkokie ten baisuokliai, bet tai yra iš tikrųjų kenčiantys žmonės, pažeisti, sužeisti gyvenimo kažkokių tai dalykų ir tie žmonės, kurie skaudina kitus, tai su jais būtina dirbt, kad jie neskaudintų toliau kitų žmonių, nes jie patys labai išskaudinti <...> negalim jų nurašyt, nes jie gyvenime jau ir taip nurašyti ir jau jeigu jie šitaip elgiasi – jau jie yra, nu kaip sakant, jau jie viduj tos meilės neturi ir nori kažkaip tą savo vertę išsikelti kitą žemindami ar ten skriausdami. <...>. Aišku, iš visuomenės pusės, tai jau gaunasi tokia kaip nuoskauda, čia va su aukom turi būt dirbama, taip ir yra kol kas, nes su aukom daugiausiai dirbama, o tie smurtautojai, juos tikrai nuteisti, į kalėjimą, ar ne? O kad kas iš to bus su jais <...>“ (T1)¹⁶.

Didėjant poreikiui dirbti su artimoje aplinkoje smurtaujančiais asmenimis ir dažnėjant tokioms praktikoms, atsiranda naujesnių darbo su smurtautojais būdų, kaip antai *pokyčių pakopomis (pradedant motyvacinio interviu) taikymas ir darbas su pora*. Analizuojant motyvacinio interviu svarbą keičiant smurtinį elgesį, intervencija šiuo atveju naudojama pakopomis, pradedant nuo motyvacinio

¹³ BATES, E. A. Challenging the Gendered Approach to Men's Violence Towards Women. Ed. by BATES E. A.; and TAYLOR J. C. *Intimate Partner Violence: New Perspectives in Research and Practice*. Routledge, 2019, p. 2.

¹⁴ ECKHARDT, C. I.; MURPHY, C. M.; WHITAKER, D. J.; SPRUNGER, J.; DYKSTEA R.; & WOODARD, K. The effectiveness of intervention programs for perpetrators and victims of intimate partner violence *Partner Abuse*, 2013, 4(2), p. 196–231.

¹⁵ BATES, E. A. Challenging the Gendered Approach <...>, p. 19–20.

¹⁶ Interviu kalba netaisyta.

interview su žmogumi, kuris pareiškė norą keisti savo smurtinę elgseną. Verta paminėti 2010 metais atlikto tyrimo rezultatus, kurio metu buvo įvertinta pokyčių pakopomis grįsta intervencija ir nustatyta, kad smurtautojai artimoje aplinkoje, paskirti į motyvacinę interviu grupę, ateityje mažiau smurtavo artimoje aplinkoje nei tie smurtautojai, kurie buvo priskirti tradicinei Duluto modelio intervencinei programai (angl. *batterer intervention programs*)¹⁷. Motyvacinio interviu su smurtautoju tikslas – padidinti asmens motyvaciją pokyčiams ir padėti jam pakeisti savo smurtinį elgesį. Be to, tyrimai parodė, kad tarp smurtautojų, dalyvavusių motyvacinio interviu sesijose, labai padaugėjo norinčiųjų stengtis pakeisti savo elgesį. Programos dalyviai taip pat buvo įsitikinę taikytos intervencijos nauda ir pareiškė didesnę norą tęsti savo elgsenos pokyčius programai pasibaigus¹⁸.

Šalyse, kuriose smurtinio elgesio keitimo programos vykdomos jau seniai (pvz., Jungtinėje Karalystėje, JAV ir kt.), su smurtautoju dirbama ne tik individualiai, bet yra paplitęs ir darbas su pora, t. y. su smurtautoju ir nuo smurto nukentėjusiu žmogumi. Pavyzdžiui, tyrimo metu atsitiktinės atrankos būdu tirtos dvi intervencijos formos: darbo su pora ir individuali intervencija. Metus trukusios intervencijos rezultatai parodė, kad smurtas artimoje aplinkoje buvo gerokai mažiau tikėtinas tarp vyrų, kurie dalyvavo porų elgesio intervencinėje programoje, nei tarp tų vyrų, su kuriais buvo dirbama individualiai¹⁹.

Mokslininkai žengė dar toliau, nes tyrimai rodo, kad, keičiant smurtinę elgseną, labai veiksmingas gali būti ne tik darbas su pora, bet kartais net ir darbas su keliomis poromis – *mišrių porų grupėje*. Stithas ir Rosenas (2004) palygino: 1) darbą su viena pora, 2) darbą su keliomis poromis ir 3) poromis, kurios nedalyvavo elgesio kaitos intervencijoje. Mokslininkai nustatė, kad darbas su kelių porų grupe buvo pranašesnis už darbą su viena pora ir už poros, kuri nedalyvavo jokioje intervencijoje, elgesį, mažinant partnerio agresiją praėjus 6 mėnesiams po intervencijos. Be to, smurtautojai, su kuriais buvo dirbama kelių porų grupėje, mažiau smurtavo artimoje aplinkoje, nei tie asmenys, kuriems intervencija buvo taikyta tik vienoje poroje²⁰. Mūsų atlikto tyrimo metu kalbintų ekspertų teigimu, Lietuvoje darbas su porų grupėmis iš esmės netaikomas, o darbas su pora gali būti vykdomas tik kaltininko ir aukos mediacijos (sutaikymo) atvejais probacijos metu arba porai kreipiantis individualia tvarka ir pageidaujant, kad su jais būtų dirbama kartu. Taip pat kalbinto eksperto psichologo teigimu, „tas būtų visai gerai, bet, kita vertus, čia aš galvoju, čia jau kaip ir tolimesnis darbas, ar ne, ten ant karštųjų, sakykim, būtų gerai, kad iš pradžių, sakykim, jei jie būtų išklause bent kažkokią tą programą individualiai, kad paskui galėtų ramiai dirbti viens su kitu, ne iš karto ten juos, sakykim, sodinti kartu, bet na tiesiog biškį, kad ir tas įgautų žinių kaip valdyti konfliktus, arba kaip neišsiprovoquoti, ir moteris irgi gebėtų irgi tam tikru būdu spręsti konfliktus, kad jie turėtų vat kompetencijų.“ (T1).

Manytina, valstybės intervencija smurtinės elgsenos kaitos atžvilgiu yra svarbus smurto artimoje aplinkoje mažinimo ir nukentėjusių nuo smurto žmonių padėties gerinimo elementas. Siekiant veiksmingesnių asmens smurtinės elgsenos pokyčių, svarbu bandyti taikyti įvairias elgsenos keitimo intervencijas, tiek tradicines – dirbant su žmogumi individualiai, tiek naujesnes priemones, dirbant su poromis. Suprantama, tokiam darbui ne tik reikia nemažai žmogiškųjų ir finansinių išteklių ir organizacinių pastangų, bet ir šio darbo rezultatai ne visada aiškiai matomi ir verifikuojami artimoje laiko perspektyvoje.

¹⁷ ECKHARDT, C. I., *et al.* The Effectiveness <...>, p. 211.

¹⁸ CASTELYN, J. Imperfect Interventions: An Overview of Research and Protocols for Enhancing Batterer Intervention Programs. *Antistasis* 7(1), 2017.

¹⁹ WHITAKER, D. J., BAKER, Ch. K. and ARIAS, I. *Interventions to Prevent Intimate Partner Violence*. Springer, 2007.

²⁰ ALEXANDER, P. C., MORRIS, E., TRACY, A., & FRYE, A. Stages of change and the group treatment of batterers: a randomized clinical trial. *Violence and Victims*, 2010, 25(5), 571–587. Cituojama iš: ECKHARDT, C. I., *et al.* The Effectiveness <...>, p. 209–210.

3. Darbo su smurtautojais artimoje aplinkoje ypatumai Lietuvoje

2011 m. gruodžio 15 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas Nr. XI-1425, kuriuo siekiama ginti asmenis nuo smurto artimoje aplinkoje, greitai reaguoti į iškilusią grėsmę, taikyti apsaugos priemones ir teikti tinkamą pagalbą nukentėjusiam žmogui²¹. Šiuo įstatymu smurtas artimoje aplinkoje dėl jo žalos visuomenei priskiriamas prie visuomeninę reikšmę turinčių veikų. Įstatymas pirmiausiai yra skirtas pagalbai smurto aukoms teikti ir apsaugai ir jame nėra nuostatų dėl smurtinio elgesio keitimo.

Elgesio keitimo programos Lietuvoje pradėtos vykdyti 2007 m. vasario 12 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybei priėmus nutarimą „Dėl probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos ir probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos įgyvendinimo priemonių plano“²². 2008 m. birželio 12 d. įstatymu Nr. X-1597 Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse buvo numatyta nauja baudžiamojo poveikio priemonė – dalyvavimas smurtinių elgesį keičiančiose programose (BK 72² str.)²³. Remiantis Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos (toliau – ir KD) rengiamų darbo su asmenimis, esančiais probacijos tarnybos priežiūroje, ataskaitų duomenimis, duomenys apie vykdomas programas Lietuvoje pradėti kaupti 2009 metais, o 2009–2011 metų duomenų ataskaitose nurodomi tik asmenys, kuriems paskirta minėta baudžiamojo poveikio priemonė (BK 72² str.): 2009 metais – 8 asmenys, 2010 metais – 10, 2011 metais – 13 asmenų. Nuo 2012 metų statistikos duomenų ataskaitose išskiriama atskira asmenų, dalyvavusių „elgesį keičiančiose programose“, kategorija – tokių asmenų 2012 metais buvo 1920 (iš jų – 108 moterys)²⁴. Atskira smurtinio elgesio keitimo programa pradėta taikyti nuo 2013 metų, 2012 m. birželio 25 d. KD direktoriaus įsakymu aprobus nuskaldamo elgesio rizikos vertinimo metodikas ir elgesio programas Lietuvos bausmių vykdymo sistemoje²⁵. Tačiau mūsų kalbinti tyrimo dalyviai atkreipė dėmesį, kad žmonių smurtinį elgesį keičiantis darbas buvo vykdomas ir anksčiau: „Iš tiesų, anksčiau mes vykdėm mažas tokias programėles. 2000 metais atsirado pataisos inspekcijos, buvo atskirtos nuo policijos komisariatų, kur buvo tiesiog skyriai ir atsirado grynai prie Kalėjimų departamento pataisos inspekcijos. Programėles irgi buvo, bet jos buvo rašomos tiesiog va pačių pareigūnų iš kažkur paimtos, iš kažkur paskolintos ir nepatvirtintos visuotinai, va taip vat, centralizuotai. Tai buvo tada regionai, kaip ir dabar apygardos, sakykim, Kaune galėjo būt viena programėlė, Vilniuje – visai kažkokia kita programa. Tačiau, kai jau įsigaliojo Probacijos įstatymas, jau prieš tai buvo ruošiamas visas blokas aprobutų ir adaptuotų elgesio pataisos programų <...>“ (T2).

²¹ Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011, nr. 72-3475.

²² Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos ir Probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“ 2007 m. vasario 21 d. Nr. 220. *Valstybės žinios*, 2007, nr. 27-989.

²³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 42, 67, 129, 135, 138 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Kodekso papildymo 72¹, 72² straipsniais įstatymas. *Valstybės žinios*, 2008, nr. 73-2796.

²⁴ Pagal Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Planavimo ir projektų valdymo skyriaus parengtos *Darbo su nuteistaisiais, esančiais apygardų probacijos tarnybų priežiūroje, 2012 m. ataskaitos bei Administracijos reikalų skyriaus parengtos Darbo su nuteistaisiais, esančiais regionų pataisos inspekcijų teritorinių padalinių įskaitoje, 2009-2011 m. suvestinių duomenis*.

²⁵ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2012 m. birželio 25 d. įsakymas Nr. V-211 „Dėl Nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo metodikų ir elgesio pataisos programų aprobavimo Lietuvos bausmių vykdymo sistemoje tvarkos aprašo patvirtinimo ir adaptuotų nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo metodikų ir elgesio pataisos programų aprobavimo“. *Valstybės žinios*, 2012, nr. 72-3770.

Lentelė. Asmenų, esančių Lietuvos probacijos tarnybos priežiūroje, dalyvavimas elgesį keičiančiose programose, 2013–2018 m.²⁶

	Metai											
	2013		2014		2015		2016		2017		2018	
	iš viso	mot.	iš viso	mot.	iš viso	mot.	iš viso	mot.	iš viso	mot.	iš viso	mot.
Per metus PD duomenų registruose buvusių asmenų skaičius	21622	2234	21595	2318	21757	2322	21608	2289	23687	2506	28577	3073
Sausio 1 d. PT duomenų registruose buvusių asmenų skaičius	8777	878	8958	961	8611	968	8536	922	8351	892	11017	1138
Asmenų, dalyvavusių elgesį keičiančiose programose, skaičius, iš jų:	2227 (1589)	148 (109)	2926 (2196)	232 (181)	4310	270	4099	291	4596	341	4798	385
• smurtinį elgesį keičiančiose programose	1680	93	1963	145	563 (364)	14 (6)	515 (333)	17 (15)	1018 (671)	19 (9)	982 (836)	76 (61)
• „Elgesys-Pokalbis-Pasikeitimas“					3003 (2198)	228 (178)	2797 (2307)	223 (176)	2709 (2248)	265 (223)	2674 (2410)	271 (254)
• „Tik tu ir aš“					87 (43)	6 (3)	121 (56)	16 (6)	142 (71)	17 (13)	122 (73)	12 (8)
• „Equip“					117 (89)	5 (5)	72 (49)	2 (0)	75 (61)	2 (0)	22 (20)	0 (0)
• kitose elgesį keičiančiose programose					540 (420)	17 (13)	587 (437)	33 (26)	652 (505)	38 (31)	227 (215)	14 (13)
• „Intervencinė programa smurtaujantiems šeimoje“											746 (567)	11 (1)
• „Jaunimas ir psichoaktyvios medžiagos“											11 (9)	1 (1)
• „Ankstyvoji intervencija“											14 (12)	0 (0)

²⁶ Sudaryta pagal KD Biudžeto planavimo skyriaus parengtos *Darbo su asmenimis, esančiais apygardų probacijos tarnybų priežiūroje, 2013 m. ataskaitos*, Bendrojo skyriaus parengtos *Darbo su asmenimis, esančiais apygardų probacijos tarnybų priežiūroje 2014-2017 m. ataskaitų bei Veiklos organizavimo skyriaus parengtos Darbo su asmenimis, esančiais Lietuvos probacijos tarnybos priežiūroje, 2018 m. ataskaitos*, duomenis. Skliausteliuose nurodomas skaičius asmenų, remiantis ataskaitomis, „pilnai išklausiusių“ konkrečiai nurodytą elgesio keitimo programą. Tiesa, nuo 2018 m. ataskaitoje jau kalbama apie „baigusius programą asmenis“. Mokslinėje literatūroje atkreiptas dėmesys, kad jau vien tai, kad statistinėse ataskaitose minėti asmenys vadinami „išklausiusiais“ programą, verčia labiau gilintis į šių programų turinį, nes vien tik „išklausymas“ nėra pakankamas pagrindas tikėtis, kad dėl to pasikeis asmens elgesys (SAKALAUSKAS, G.; JARUTIE-NĖ, L. *Probacijos veiksmingumo vertinimas*. Mokslo studija. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2015, p. 53.

Kalbant apie žmones, kurie būdami probacijos tarnybos priežiūroje dalyvavo įvairiose elgesį keičiančiose programose 2013–2018 metais, paminėtina, kad tai asmenys, kuriems paskirta viešųjų darbų bausmė (BK 46 str.), laisvės apribojimo bausmė (BK 48 str.), taip pat kuriems paskirtos baudžiamojo poveikio priemonės (BK 68¹, 68², 68, 69, 70, 72¹, 72² str.), auklėjamojo poveikio priemonės (BK 82 str.), kuriems bausmės vykdymas atidėtas (BK 75, 92 str.), lygtinai paleistiems iš pataisos įstaigų (BVK 157 str.)²⁷. Remiantis toliau *lenteleje* pateiktais duomenimis, per metus Probacijos departamento duomenų registruose buvusių asmenų, dalyvavusių elgesį keičiančiose programose, skaičius nuo 2013 m. didėjo ir sudarė 2013 m. 10,3 proc. (2227 asmenys), 2014 m. – 13,5 proc. (2926), 2015 m. – 19,8 proc. (4310 asmenų), 2016 m. – 18,9 proc. (4099 asmenys), 2017 m. – 19,4 proc. (4596 asmenys), o 2018 m. šiek tiek sumažėjo iki 16,8 proc. (4798 asmenys); tai galima paaiškinti tuo, kad 2018 metais duomenų registruose buvusių asmenų skaičius padidėjo (28 577 asmenys), nors asmenų, dalyvavusių elgesį keičiančiose programose 2015–2018 metais, skaičius išliko maždaug stabilus (atitinkamai 4310 ir 4798 asmenys).

Iš *lenteleje* pateiktų duomenų matyti, kad 2013 m. ir 2014 m. tarp dalyvavusiųjų elgesį keičiančiose programose dalis asmenų dalyvavo „smurtinį“ elgesį keičiančiose programose: 2013 m. – 75,4 proc., o 2014 m. – 67,1 proc. asmenų²⁸. Remiantis vėlesnių metų duomenimis (2015–2018 m.), dalyvavusiųjų smurtinį elgesį keičiančiose programose sumažėjo: 2015 m. – 13,1 proc., 2016 m. – 12,6 proc., 2017 m. – 22,1 proc., 2018 m. – 20,1 proc. Šį pokytį galima paaiškinti tuo, kad, remiantis ataskaitų statistikos duomenimis, nuo 2015 m. pradėta taikyti nemažai kitų elgesį keičiančių programų, kuriose dalyvavo asmenys, registruoti probacijos priežiūroje. O, pvz., nuo 2018 m. KD ataskaitoje figūruoja ir *intervencinė programa smurtaujantiems šeimoje* prieš savo intymų partnerį, joje tais metais dalyvavo 15,5 proc. asmenų, dalyvavusių elgesį keičiančiose programose. Pabrėžtina, kad šią specialią programą – grupinio pobūdžio elgesio keitimo programą, skirtą asmenims, smurtavusiems prieš savo intymų partnerį, veda du specialistai – vyras ir moteris. „Ją veda vyras ir moteris, du vedantieji, grupinė programa, grupė smurtautojų, čia smurtautojai prieš intymius partnerius. Gali būt vyrų grupė, kurie smurtavo prieš savo partneres, gali būt moterų grupė, kur vėlgi smurtauja prieš savo partnerius. Bet vedantieji visą laiką vyras ir moteris. Jie rodo tokį tinkamą pavyzdį partnerystės, pagarbų elgesį ir, žodžiu, santykių tokį“ (T2).

Remiantis oficialios statistikos duomenimis, nuo 2015 metų pradėta taikyti ir motyvacinio interviu programa *Elgesys-Pokalbis-Pasikeitimas*. Šią motyvacinio interviu programą rekomenduojama taikyti pradendant darbą su prižiūrimu asmeniu, siekiant skatinti ir stiprinti jo motyvaciją teigiamiems elgesio pokyčiams²⁹. Kalbinto tyrimo dalyvio teigimu, įstaigoje yra apmokomi „ir savanoriai, ir 100 procentų visi pareigūnai, absoliučiai visi, kiekvienas turi būti apmokytas vesti motyvacinę programą, motyvacinį interviu“ (T1). 2015–2018 metais programoje dalyvavo atitinkamai 69,7–55,7 proc. asmenų, dalyvavusių elgesį keičiančiose programose.

Svarbu turėti omenyje, kad smurtautojai artimoje aplinkoje taip pat dažnai turi įvairių priklausomybių, tokiu atveju programos veiksmingumui gali pakenkti asmens turimos priklausomybės problemos, atsižvelgiant į stiprias psichikos sveikatos sąsajas su smurtavimu prieš partnerį. Todėl tais atve-

²⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 89-2741; Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 73-3084.

²⁸ Kartu atkreiptinas dėmesys, kad nuo 2018 m. KD Veiklos organizavimo skyriaus pradėta rengti *Darbo su smurtautojais artimoje aplinkoje*, esančiais Lietuvos probacijos tarnybos priežiūroje, ataskaita.

²⁹ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2018 m. sausio 9 d. įsakymas Nr. V-11 „Dėl nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo metodikų ir programinio darbo su nuteistaisiais probacijos tarnybose metodinių rekomendacijų patvirtinimo“.

jais, kai, be smurtinės elgsenos problemų, asmuo turi ir įvairių priklausomybių, pirmiausiai turėtų būti dirbama siekiant sumažinti žmogaus priklausomybę, po to – keisti jo smurtinę elgseną³⁰. Probacijos sistemoje vedamos programos asmenims, turintiems psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo patirties. Pavyzdžiui, individualią kognityvinę bihevioristinę-korekcinę programą *Tik tu ir aš*, taikomą nuo 2015 metų, sudaro trys moduliai, skirti (a) nusikalstamo elgesio korekcijai, (b) priklausomybių problemų sprendimui ir (c) smurtinio elgesio korekcijai. Programoje per metus dalyvauja tik apie 2 proc. asmenų, dalyvavusių elgesį keičiančiose programose (pvz., 2015 m. – 87 asmenys, iš jų 6 moterys, 2018 m. – 122 asmenys, iš jų 12 moterų). Informacija apie dalyvių skaičių atskiruose minėtuose moduluose, statistinėse ataskaitose atsiranda tik nuo 2018 metų.

Asmens elgsenos kaitos darbas vyksta ir su moterimis (žr. *lentelę*). Moterų, dalyvaujančių elgesį keičiančiose programose, yra kur kas mažiau nei vyrų, 2013–2018 m. moterų dalis visų asmenų, dalyvavusių elgesį keičiančiose programose, struktūroje 2013 m. sudarė 6,6 proc., 2014 m. – 7,9 proc., 2015 m. – 6,3 proc., 2016 m. – 7,1 proc., 2017 m. – 7,4 proc., 2018 m. – 8,0 proc. Kalbinto eksperto psichologo, dirbančio su smurtautojais, kuriuos siunčia probacijos tarnyba, teigimu: „tai pagrinde būna vyrukai, moterų nesam turėję. Moterys, jeigu ir buvo – tai kelios ir jos ėjo „Elgsys-pokalbis-pasikeitimas“ – tą individualią programą, nes grupinės neturim moterims“ (T3). Minėta, kad, taikant tradicinį Duluto modelį, laikomasi feministinio požiūrio, jog moterys naudoja smurtą tik savignos tikslais arba moterų smurtas nereikšmingas. Tačiau pastaruoju metu galima susidurti su mokslinėje literatūroje išreikštu požiūriu, kad vyrų galios santykių pagrindu pagrįstos intervencinės programos kartais nerodo teigiamų rezultatų todėl, kad prieš savo partnerius smurtauja ir moterys, be to, smurtas pasireiškia ir tos pačios lyties santykiuose. Autoriai pabrėžia sąvokų „auka“ ir „smurtautojas“ tam tikro ženklinimo pavojų, nes, remiantis įrodymais grįsta praktika, smurtautojo ir aukos vaidmenys dažnai susipina³¹. Kalbinto psichologo teigimu, „probacija kartais atsiunčia ir vieną kitą moterį, kuri smurtavo artimoj aplinkoj. Realiai problemos yra visiškai panašios, nėra kažkokių labai didelių skirtumų, neretai tai yra alkoholio vartojimas ir aišku, kad tiesiog emocijos, dirgiklis, emocijos, impulsai veikti, iš tikrųjų <...>“ (T4).

Atskiros elgesio keitimo programos yra skirtos *nepilnamečiams teisės pažeidėjams*, iš jų paminėtinos: 1) *Equip* – grupinė kognityvinė bihevioristinė-korekcinė programa, skirta asocialaus elgesio problemų turintiems nepilnamečiams, kurią rekomenduojama taikyti ir jaunuoliams iki 24 metų. Ši programa remiasi savitarpio pagalbos metodu, kai paaugliai tampa motyvuoti ir pasirengę pagelbėti vienas kitam; 2) *Jaunimas ir psichoaktyviosios medžiagos* – edukacinio pobūdžio programa, skirta individualiam darbui su nepilnamečiais, esančiais probacijos tarnybų priežiūroje, kuri yra taikoma nuo 2018 metų, joje dalyvavo tik 9 asmenys; 3) *Ankstyvoji intervencija* – grupinio pobūdžio intervencinė programa, skirta jauniems nuteistiems 14–21 metų amžiaus asmenims, turintiems piktnaudžiavimo psichiką veikiančiomis medžiagomis ir jų vartojimo patirties. Tyrimo dalyvio teigimu, „čia irgi vartotojams, nepilnamečiams, kurie dar neįsitraukė, bet jau paragavo, sakykim, parūkė kanapių, bet dar nevartoja smarkiai, čia ankstyvoji intervencija“ (T2).

Kita vertus, kalbintos probacijos specialistės nuomone, programos, skirtos nepilnamečiams, nelabai prasmingos ir jas reikėtų keisti individualiomis psichologinėmis konsultacijomis: „pas mus nėra tų grupių, nėra jų tiek daug arba pavieniui ten. <...> nėra pritaikyta, tie mūsų nepilnamečiai yra gana

³⁰ Žr., pvz., CZARNECKA-DZIALUK, B.; DRAPAŁA, K.; OSTASZEWSKI, P.; WIĘCEK-DURAŃSKA, A.; WÓJCIK, D. *W poszukiwaniu skutecznych reakcji na przestępczość. Programy korekcyjno-edukacyjne*. Warszawa: Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, 2017.

³¹ TAYLOR J. C.; BATES E. A.; Why Change Current Practice? Ed. by BATES E. A.; and TAYLOR J. C. *Intimate Partner Violence: New Perspectives in Research and Practice*. Routledge, 2019, p. 177.

tokie, kaip čia pasakius, tos programėlės kaip mokykloj ir jos gali būt vaikiškos, ten: „eik va, ten sukonspektuok, apklausą padaryk, vat apie kažkokį rūkymą, apie alkoholį“. Nu kur jie eis? Jie tikrai neina ir jiems čia jau ateit yra tragedija, jau prisikviest, o kad juos ten kažkur motyvuot, tai yra tiesiog beprasmiška! Aš manyčiau, kad geriau būtų kažkokia psichologinė konsultacija, kalbėti su psichologais, geriau ten kažkokį valandų skaičių surinkti“ (T1).

Pasak kalbintų ekspertų, darbo su smurtautojais programos yra individualizuojamos atsižvelgiant į kiekvieną asmenį, su kuriuo dirbama. Adaptuotos nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo metodikos, jų aprobavimo tvarka, reikalavimai metodikų naudotojams, metodikų diegimo organizavimo tvarka buvo patvirtinta KD direktoriaus įgyvendinant Probacijos įstatymą³². Tačiau tyrimo metu kalbintos probacijos darbuotojos teigimu, „rizikos lygis nustatomas tik probuojamiesiems, o mes vykdom dar ir bendruomenines bausmes ir baudžiamojo poveikio priemones, <...> būtent smurtas artimoj aplinkoj – niekas tos rizikos nevertina. Jeigu įvertintų, aš neabejoju, ji būtų vidutinė, netgi didelė, nes artimoj aplinkoj jie toliau dažniausiai gyvena ir dažniausiai smurto ratas ten kartoja, kartoja ir bręsta vis nauji nusikaltimai“ (T2). Be to, riziką vertina tik probacijos tarnybos, kitos institucijos, kurios vykdo elgesį keičiančias programas, rizikos vertinimo neatlieka. Kita vertus, jeigu žmogus patenka į programą neįvertinus jo elgesio rizikos, tada žiūrima į jo – kalbintų ekspertų teigimu – „istoriją“, kurią žmogus į instituciją „atsineša“ su savimi, turint omenyje žmogaus vaikystės ir tolesnio jo gyvenimo istoriją, anksčiau jo patirtus išgyvenimus ir pan. Remiantis atliktu tyrimu, galima kelti prielaidą, kad iš esmės pagrindinės priežastys, dėl kurių institucijos neatlieka rizikos vertinimo, yra laiko ir lėšų trūkumas.

Taip pat atkreiptinas dėmesys į problemą, kurią akcentavo kalbinti tyrimo dalyviai probacijos specialistai, kad jie vienu metu vykdo tiek probuojamųjų kontrolės (priežiūros) funkciją, tiek veda jiems smurtinį elgesį keičiančias programas (resocializacinį darbą), o tai, kalbintų tyrimo dalyvių nuomone, nelabai suderinami dalykai: „institucijos mūsų toks dviprasmiškai gan vaidmuo, nes yra ir priežiūra mūsų kritisi ir dar resocializacija, bandom dirbti būtent tokį darbą su tais žmonėm, kad ne tik baust juos, bet ir įtraukt į kažkokią tai programas, bandyt keist jų tą požiūrį, kalbėtis ir galbūt daugiausiai turėtų būt tos resocializacijos dalies, bet aišku neapsieinam ir be kontrolės. Gal truputėli, problema ir yra ta, kad viskas yra suplakta į vieną, kad yra ir ta kontrolė ir resocializacija – tą turėtų daryt atskiri žmonės <...>“ (T1).

Viena vertus, elgesį keičiančių programų, taikomų asmenims laisvėje, Lietuvoje yra gana nemažai, jos skirtos ir pilnamečiams, ir nepilnamečiams asmenims, dirbama ir su moterimis. Kita vertus, galima kelti prielaidą, kad trūksta platesnio požiūrio į darbą su smurtautojais jų elgesio kaitos veiksmingumo požiūriu, siekiant mažinti smurtą artimoje aplinkoje.

4. Darbo su smurtautojais artimoje aplinkoje veiksmingumo problema

Dirbant su smurtaujančiais asmenimis svarbu, kokį poveikį žmogui daro darbas, keičiant jo elgseną, todėl neabejotinai reikalingas smurtinio elgesio programų veiksmingumo vertinimas. Tyrimo metu kalbinti ekspertai pabrėžė, kad suinteresuotoms institucijoms yra sudėtinga atlikti vykdomų programų veiksmingumo vertinimą dėl lėšų trūkumo ir didelio darbuotojų užimtumo. Be to, tyrimo dalyvių

³² Asmenų nusikalstamo elgesio rizikos lygis (išskiriant žemą, vidutinį ir aukštą nusikalstamo elgesio rizikos lygį) nustatomas pagal OASys nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo metodiką (teisės pažeidėjo įvertinimo sistema OASys – angl. *the Offender Assessment System*). Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2012 m. birželio 25 d. įsakymas Nr. V-211 <...>.

nuomone, vertinti veiksmingumą turėtų mokslininkai, o ne institucijos, vykdančios smurtinį elgesį keičiančias programas³³. Įvertinti, kaip Lietuvoje vykdomos intervencinės programos, rekomenduojama pildyti klausimynus, kuriuos programų specialistai turėtų pildyti pagal nustatytus programos įvykdymo vertinimo kriterijus tris kartus: po dviejų dalyvavimo intervencinėje programoje mėnesių, po keturių mėnesių ir baigus šią programą³⁴. Tačiau, anot kalbintų tyrimo dalyvių, kriterijų klausimynų pildymas – tai labiau formalumas, nes jis neleidžia įvertinti, ar asmuo pakeitė savo elgesį ilgesnėje laiko perspektyvoje. Lietuvos mokslininkų išsakoma nuomonė, kad „idealiu atveju dalyvavimo elgesį keičiančiose programose veiksmingumas turėtų būti vertinamas pagal šias programas baigusią asmenų elgesį – jį lyginant su elgesiu asmenų, kurie tokių programų nebaigė“³⁵.

Mokslinėje literatūroje rekomenduojama smurtautojų stebėsenai pasibaigus (trejus metus). Lenkijoje atliktas tyrimas parodė, kad apie 90 proc. smurtinį elgesį keičiančias programas vedančių specialistų vykdo tokį stebėjimą paprastai apie metus programai pasibaigus. Tačiau tokios stebėsenos duomenys sunkiai ar net visai neprieinami teismams ar kitoms institucijoms. Nors vykdymo dokumentuose dažnai nurodoma, kokioje programoje dalyvavo smurtautojas, bet labai retai pasitaiko duomenų apie smurtautojo stebėsenos rezultatus³⁶.

Įdomu ir tai, kad, vertinant darbo su smurtautojais veiksmingumą, buvo pastebėtas skirtingas programų vertinimas priklausomai nuo duomenų šaltinio, kaip antai intervencijos poveikis buvo nurodytas kaip *mažas, bet teigiamas* remiantis policijos statistikos ataskaitomis, tačiau *labai mažas ir šiek tiek neigiamas*, remiantis nuo smurto nukentėjusių žmonių vertinimais, analizuojant duomenis apie smurtautojo elgesio pokyčius. Šie duomenys leidžia kelti prielaidą, kad yra tam tikra tikimybė, jog policijos tvarkomose suvestinėse duomenys fiksuojami kiek formaliai, o atliekant smurto artimoje aplinkoje aukų apklausas galima įvertinti smurtautojo elgesio pokyčius smurto aukos požiūriu³⁷.

Svarbu pabrėžti teigiamą *bendruomenės poveikį keičiant smurtinę elgseną*. Pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje remiantis JAV Duluto modeliu 1980 metais pradėta taikyti programos smurtautojams, darbą grindžiant koordinuotu bendruomenės atsaku, siekiant ne pakeisti esamas baudžiamosios justicijos intervencijas, o inkorporuoti intervencines smurtinį elgesį keičiančias programas į baudžiamosios justicijos sistemą. Jungtinėje Karalystėje iš esmės paplitusios dvi smurto artimoje aplinkoje intervencijos kryptys, kurias vykdo Nacionalinė probacijos tarnyba: Integruota smurto artimoje aplinkoje programa ir Bendruomeninė smurto artimoje aplinkoje programa. Abi programas koordinuoja Teisingumo ministerija ir jos pasižymi tarpinstituciniu požiūriu (angl. *an inter-agency approach*), dirbant su smurtautojais artimoje aplinkoje tiek individualiai, tiek grupinėse sesijose, išlaikant tvirtus ryšius su specializuotomis moterų tarnybomis. Bloomfield ir Dixon (2015) įvertino šių dviejų programų veiksmingumą pagal pakartotinių nusikaltimų rodiklius. Nors tyrimo rezultatai parodė, kad vykdančios abi programos pavyko sumažinti pakartotinius nusikaltimus artimoje aplinkoje per dvejus metus, bet galiausiai pripažinta, kad, kai rezultatai teikė vilčių, daugelis vyrų, su kuriais buvo dirbama, vis dėlto

³³ Pavyzdžiui, remiantis KD 2016 metų veiklos ataskaitos duomenimis, pagal sutartį su VšĮ „Psichikos sveikatos perspektyvos“ buvo atliktas elgesio keitimo programos „Tik tu ir aš“ efektyvumo vertinimo tyrimas, kurio rekomendacijos buvo pateiktos apygardų probacijos tarnyboms.

³⁴ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2018 m. sausio 9 d. įsakymas Nr. V-11 <...>.

³⁵ SAKALAUSKAS, G.; JARUTINĖ, L. *Probacijos veiksmingumo vertinimas* <...>, p. 53.

³⁶ OSTASZEWSKI, P. Realizacja programów korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy w rodzinie w świetle wyników badania ankietowego. In *W poszukiwaniu skutecznych reakcji na przestępczość. Programy korekcyjno-edukacyjne*. CZARNECKA-DZIALUK, et al., Warszawa: Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, 2017, s. 219–220.

³⁷ CASTELYN, J. *Imperfect Interventions* <...>.

pakartotinai nusikalto³⁸. Tačiau būtent *bendruomenės koordinuotu atsaku grindžiamos programos* yra tęsiamos, dirbant su smurtaujančiais vyrais, kurie dalyvauti programoje nebuvo siūsti baudžiamosios justicijos sistemos. Svarbu atkreipti dėmesį į programų skirtumus, išaiškėjusius lyginant: (a) darbą su vyrais, kuriuos dalyvauti probacijos ar kalėjimų tarnybų vykdomoje programoje įpareigojo baudžiamasis teismas, su (b) bendruomenės programomis, į kurias vyrai pateko kitais pagrindais. Iš bendruomeninės intervencijos pranašumų paminėtini: pagerėję programų dalyvių vyrų ir jų (buvusių) partnerių santykiai išlaikant pagarbią komunikaciją, atkuriant gebėjimą pasisakyti, pasirinkti nesmutintį elgesio variantą; taip pat pagerėję santykiai su vaikais ir jų saugesnė vaikystė³⁹.

Nors atliekamų tyrimų rezultatai dažnai neleidžia daryti vienareikšmių išvadų, kad gerokai sumažėjo prieš savo partneres smurtaujančių vyrų, verta atkreipti dėmesį į užsienio ekspertų poziciją: „tai nereiškia, kad nėra įrodymų apie jokio poveikio nebuvimą. Mes tiesiog nežinome, ar intervencijos padeda“⁴⁰. Dažnai taip atsitinka dėl to, kad tokio pobūdžio tyrimų atliekama per mažai, jie turi metodologinių trūkumų, taip pat per mažai nešališkų tyrimų, leidžiančių atsakyti į klausimą, ar elgesį keičiančios programos veiksmingai padeda užkirsti kelią intymių partnerių smurto artimoje aplinkoje atvejams ateityje. Tačiau net ir maži teigiami rezultatai vis vien rodo vykstant pozityvią elgesio kaitą. Šiame kontekste reiktų atkreipti dėmesį į Babcock ir kt. (2004) įžvalgas vertinant smurtinio elgesio recidyvo rodiklių sumažėjimą 5 proc., palyginti su tais smurtautojais, kuriems nebuvo taikytos jokios psichosocialinės intervencijos. Viena vertus, šis sumažėjimas neatrodo reikšmingas, tačiau, kita vertus, šį rezultatą autoriai vertinto sistemiskai: recidyvo rodiklių sumažėjimo 5 proc. išraišką sudaro apytiksliai net 42 000 nesumuštų moterų per metus⁴¹. O štai Lenkijoje atlikti moksliniai tyrimai rodo, kad elgesį keičiančių programų veiksmingumas, matuojamas pakartotinio smurto nebuvimu, pastebimas ypač tarp tų smurtautojų, kurie nuteisti pirmą kartą⁴².

Žmogaus smurtinės elgsenos pokyčiams taip pat gali turėti įtakos *smurtautojų tipologija*. Įdomių rezultatų parodė šimto smurtautojų artimoje aplinkoje, dalyvavusių elgesio keitimo programoje, anketinis tyrimas, kai remiantis gautais atsakymais buvo suformuluota smurtautojų tipologija: a) refleksiniai, b) suvokiantys savo padarytą veiklą, tačiau neprisiimančios atsakomybės, bei c) neigiantys savo smurtą. Pirmo tipo smurtautojai (1/4 tiriamųjų) nurodė šias dalyvavimo programoje priežastis: teigė smurtavę, nori keistis, gilinti savo žinias ir plėsti savo elgsenos suvokimą; jie gailėjosi dėl savo elgsenos ir tikėjo, kad pasikeis. Antras smurtautojų tipas (didžiausia asmenų grupė, 57 proc. tiriamųjų) – suvokiantys savo smurtinį elgesį ir neprisiimančios atsakomybės asmenys, kurie teigia, kad lanko programą dėl išorinių veiksnių poveikio, pvz., šeimos ir institucijų įtakos, bet prisipažįsta smurtavę. Šio tipo smurtautojams būdinga mažesnė motyvacija tęsti programą ir didesnė rizika nepasiekti planuotų pokyčių. Trečias smurtautojų tipas (neigiantys smurtą, 18 proc. tiriamųjų) visiškai neigia naudoję smurtą. Savo dalyvavimą programoje aiškina tokiomis priežastimis – sąmokslo ar neteisyste. Šio tipo smurtautojai teigia neturintys jokių problemų ir esantys „normalūs“, taigi yra mažiausiai motyvuoti dalyvauti programos užsiėmimuose ir turi menkų šansų keisti savo elgesį⁴³. Esminė žmogaus elgsenos pokyčių sąlyga yra jo motyvacija ir pastangos keisti savo elgesį. Kiekvienas žmogus gali pasikeisti,

³⁸ CROWLEY, L. Domestic Violence Perpetrator Programmes in Ireland – Intervention Required! *International Journal of Law Policy and the Family*, 2017, 31 (3), p. 6.

³⁹ Ten pat.

⁴⁰ ECKHARDT, C. I., et al. The Effectiveness <...>, p. 201.

⁴¹ CASTELYN, J. Imperfect Interventions: An Overview of Research and Protocols for Enhancing Batterer Intervention Programs. *Antistasis* 7(1), 2017.

⁴² LEWOC, M. Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie <...>, p. 55.

⁴³ OSTASZEWSKI, P. Realizacja programów korekcyjno-edukacyjnych <...>, p. 219–220.

tačiau ne kiekvienas jaučia tokį poreikį, mato naudą ir sugeba laikytis tokio savo sprendimo. Smurtautojai dažnai išsako norą keisti savo gyvenimą, tačiau net jei iš tikrųjų to nori, dažnai nesugeba patys to įgyvendinti ir tęsti savo elgesio pokyčius atitinkamai ilgą laiką, todėl elgesį keičiančios programos turi jiems padėti ir gali būti naudingos. Tyrimo metu kalbinto specialisto, dirbančio su smurtautojais artimoje aplinkoje, teigimu: „tikrai yra ir pačių besikreipiančių čia. Nėra taip, kad tik tai teismo įpareigojimu, yra žmonių, kurie neturėjo nei iškvietimo, nei nesusidūrė su įstatymu ar tai teisėsauga, bet tiesiog šeimoje nuolat kyla konfliktai, pasitaiko, galbūt, šiokių tokių pasistumdymų arba jų nebūtinai pasitaiko, bet žmogus sako aš negaliu, aš jau neišlaikysiu, (...) tai reiškia, kad nu vat tie impulsai atsiranda ir jie dažnai stiprėja, nesikeičia, aišku ir pati situacija šeimoje labai svarbi yra“ (T4).

Kad ir kokie būtų nevienodi mokslinių tyrimų rezultatai, susiję su smurtinio elgesio keitimo programų vertinimu, tyrimai rodo, kad programos, užkertant kelią naujiems smurto artimoje aplinkoje epizodams, yra veiksmingesnės už jokios intervencijos nebuvimą⁴⁴. Vykdamas smurtinį elgesį keičiančias programas itin svarbus žmogiškojo veiksnio vaidmuo. Didelę reikšmę turi specialisto, dirbančio su smurtautojais, asmeninės pastangos, kad smurtautojas lankyto programą, pvz., turint omenyje palaikomąjį telefono ryšį, susirašinėjimą (ypač tais atvejais, kai programos lankytojas praleidžia užsiėmimus), išreiškiant susirūpinimą dėl programos dalyvio gerovės ir optimistines nuostatas dėl tolesnio bendradarbiavimo. Remiantis atliktais tyrimais, dėl tokio ryšio vedamų užsiėmimų lankomumas padidėjo vidutiniškai 10 proc. ir nelankančiųjų skaičius sumažėjo nuo 30 iki 15 proc.⁴⁵

Remiantis aptartais tyrimų rezultatais galima teigti, kad darbas keičiant žmogaus smurtinę elgseną reikalauja nepaprastai daug pastangų, o jo veiksmingumą įvertinti sudėtinga. Todėl manytina, kad, siekiant užkirsti kelią smurtui artimoje aplinkoje, darbas su smurtaujančiais asmenimis turėtų būti platesnės kompleksinės prevencinės sistemos dalis⁴⁶ dirbant ne tik 1) individo (tiek teikiant pagalbą nuo smurto nukentėjusiam žmogui, tiek dirbant su smurtautoju artimoje aplinkoje) ir pagal galimybes 2) poros, kurioje įvyko smurto atvejis, kryptimis, bet ir 3) vykdamas prevencinį darbą bendruomenėje⁴⁷. Dėl koordinuoto bendruomenės atsako į smurtą artimoje aplinkoje galima tikėtis pozityvesnių pokyčių formuojant / keičiant visuomenės požiūrį į darbo su smurtautojais poreikį. Vietos bendruomenės edukacinė veikla, bendradarbiaujant su įvairiomis suinteresuotomis institucijomis, iš jų ir su žiniasklaida, neabejotinai galėtų prisidėti, skatinant platesnę prevencinę veiklą ir smurto netoleravimą.

Išvados

Remiantis atliktu tyrimu galima padaryti pagrindinę išvadą, kad, siekiant mažinti smurtą artimoje aplinkoje, svarbu nuosekliai ir sistemingai dirbti su smurtaujančiais asmenimis, mokyti juos elgtis be smurto. Darbo su smurtautojais artimoje aplinkoje poreikis nurodomas ir tarptautiniuose standartuose, kartu aiškiai pabrėžiant, kad toks darbas turi būti vykdomas glaudžiai bendradarbiaujant su institucijomis, teikiančiomis pagalbą nuo smurto nukentėjusiems žmonėms.

⁴⁴ ECKHARDT, C. I., *et al.* The Effectiveness <...>.

⁴⁵ CASTELYN, J. Imperfect Interventions <...>.

⁴⁶ WHITAKER, D. J., BAKER, C. K. and ARIAS, I. *Interventions* <...>.

⁴⁷ Terminas „bendruomenė“ plačiai vartojamas Lietuvos ir užsienio šalių viešojoje erdvėje, mokslo darbuose. Ilgą laiką vyravus vertikalios, centralizuotos prevencijos sistemos, paremtos visų pirma valstybės institucijų, ypač teisėsaukos, veikla, pastaraisiais metais vis daugiau kalbama apie nusikaltimų prevencijos orientavimą į vietos bendruomenes. Paprastai apibūdinant bendruomenę dominuoja tokie požymiai: 1) socialinė sąveika, 2) gyvenamoji teritorija ir 3) bendras ryšys (arba ryšiai) (NIKARTAS, S. *Gyventojų dalyvavimas užtikrinant saugumą bendruomenėse: kriminologinės ir teisinės prielaidos*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2019, p. 16–17).

Remiantis kitose šalyse atliekamais darbo su smurtaujančiais asmenimis veiksmingumo tyrimais ir atsižvelgiant į atliktų interviu su ekspertais rezultatus galima kelti prielaidą, kad dirbti keičiant smurtinę žmonių elgseną verta net ir dėl nedaugelio žmonių, pakeitusių savo elgesį, nes toks darbas yra veiksmingesnis nei nieko neveikti. Tyrimas atskleidė, kad intervencinio darbo poveikis labai individualus, priklauso nuo konkretaus žmogaus, su kuriuo dirbama, taip pat turint omenyje smurtautojų tipologiją.

Atsižvelgiant į sudėtingą smurtinį elgesį keičiančių programų veiksmingumo problemą, būtinas kompleksinis požiūris į apsaugą nuo smurto artimoje aplinkoje. Todėl konkrečiu atveju, priklausomai nuo jo individualumo, darbas turėtų būti vykdomas ne tik su atskiru žmogumi (teikiant pagalbą ir apsaugą nuo smurto nukentėjusiam žmogui / dirbant su smurtautoju), taip pat pagal galimybes dirbant su pora (smurtautoju ir nuo smurto nukentėjusiu asmeniu), bet ir bendruomenės mastu keičiant požiūrį į darbo su smurtautojais poreikį bei kuriant ir įgyvendinant prevencines priemones, skirtas smurtui artimoje aplinkoje mažinti. Smurtinį elgesį keičiančio darbo sėkmė priklauso nuo gebėjimo sukurti suderintą ir visapusišką bendruomenės atsaką, formuoti nuostatą, kad smurtas artimoje aplinkoje nėra toleruojamas.

Atlikta oficialios statistikos duomenų analizė parodė, kad Lietuvoje yra taikomos įvairios elgesį keičiančios programos, tačiau turimų statistikos duomenų nepakanka patikimesnėms išvadoms. Išsamesnis ir sistemingas duomenų kaupimas suteiktų tvirtesnę pagrindą darbo su smurtautojais artimoje aplinkoje analizei. Tyrimas taip pat atskleidė tolesnių smurtinės elgsenos kaitos ir jos veiksmingumo tyrimų poreikį Lietuvoje. Svarbu siekti palyginti žmonių, dalyvavusių smurtinį elgesį keičiančioje programoje, su žmonių, nedalyvavusių tokioje programoje, elgseną. Juo labiau kad šiuolaikinis žinių lygis ir nuolat besivystančios mokslo disciplinos, nagrinėjančios žmogaus elgesį ir galimybes daryti įtaką jo pokyčiams, nuteikia optimistiškai.

Literatūra

Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1992, nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2000, nr. 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2002, nr. 73-3084.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 42, 67, 129, 135, 138 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Kodekso papildymo 72¹, 72² straipsniais įstatymas. *Valstybės žinios*, 2008, nr. 73-2796.
5. Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011, nr. 72-3475.
6. Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2012, nr. 4-108.
7. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos ir Probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“ 2007 m. vasario 21 d. Nr. 220. *Valstybės žinios*, 2007, nr. 27-989.
8. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2012 m. birželio 25 d. įsakymas Nr. V-211 „Dėl Nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo metodikų ir elgesio pataisos programų aprobavimo Lietuvos bausmių vykdymo sistemoje tvarkos aprašo patvirtinimo ir adaptuotų nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo metodikų ir elgesio pataisos programų aprobavimo“. *Valstybės žinios*, 2012, nr. 72-3770.
9. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2018 m. sausio 9 d. įsakymas Nr. V-11 „Dėl nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo metodikų ir programinio darbo su nuteistaisiais probacijos tarnybose metodinių rekomendacijų patvirtinimo“, pakeistas Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2018 m. kovo 16 d. įsakymu Nr. V-111.

Tarptautiniai teisės aktai ir dokumentai

10. Jungtinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims. Ratifikuota Lietuvos Respublikos Seimo 1995 m. rugsėjo 10 d., Nr. I-1035. *Valstybės žinios*, 1996, nr. 21-549.
11. General Recommendation adopted by the Committee on the Elimination of Discrimination against Women No. 19, eleventh session, 1992, Violence against women [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CEDAW/Pages/Recommendations.aspx>>.
12. Europos Tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo, 2011.05.11, Stambulas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/seima-ir-vaikai/seimos-politika/smurto-artimoje-aplinkoje-prevencija/europos-tarybos-konvencija-del-smurto-pries-moteris-ir-smurto-artimoje-aplinkoje-prevencijos-ir-kovos-su-juo>>.
13. Beijing Declaration and Platform for Action. United Nations 1995, UN Women [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://beijing20.unwomen.org/~media/headquarters/attachments/sections/csw/pfa_e_final_web.pdf>.

Specialioji literatūra

14. BATES, E. A. Challenging the Gendered Approach to Men's Violence Towards Women. Ed. by BATES E. A.; and TAYLOR J. C. *Intimate Partner Violence: New Perspectives in Resarch and Practice*. Routledge, 2019, p. 11–25.
15. BAER, S. Pornography and Sexual Harassment in the EU. In *Sexual Politics and the European Union: The New Feminist Challenge*. Ed. by R. Amy Elman, Berghahn Books, 1996.
16. CASTELYN, J. Imperfect Interventions: An Overview of Research and Protocols for Enhancing Batterer Intervention Programs. *Antistasis* 7(1), 2017.
17. CROWLEY, L. Domestic Violence Perpetrator Programmes in Ireland – Intervention Required! *International Journal of Law Policy and the Family*, 2017, 31 (3), p. 291. <<https://doi.org/10.1093/lawfam/ebx010>>.
18. ECKHARDT, C. I.; MURPHY, C. M.; WHITAKER, D. J.; SPRUNGER, J.; DYKSTEA R.; & WOODARD, K. The effectiveness of intervention programs for perpetrators and victims of intimate partner violence *Partner Abuse*, 2013, 4(2), p. 196–231. <<https://doi.org/10.1891/1946-6560.4.2.e17>>.
19. LAURINAVIČIUS, A.; ŽUKAUSKIENĖ, R. Pakartotinio smurto prieš situoktinę/partnerę rizikos įvertinimo galimybės taikant B-SAFER metodiką. *Socialinis darbas: mokslo darbai*, 8(1), 2009 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.mruni.eu/upload/iblock/252/11_laurinavicius_zukauskiene.pdf>.
20. LEWOC, M. Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie – kompleksowy informator dla sędziów, prokuratorów i kuratorów sądowych. *Probacja*, 2013, IV, s. 45–61.
21. MAXFIELD, M. G.; BABBIE, E. R. *Research methods for Criminal Justice and Criminology*, Cengage Learning, 2015.
22. MICHAILOVIČ, I. XXI amžiaus aukų teisių viktimologija. Iš *Teisės viršenybės link*. SUDAVIČIUS, B. (Moksl. red.). Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, 2019, p. 181–195 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.tf.vu.lt/wp-content/uploads/2019/06/teisės_virsenybes_link_145x205mm_INTERNETUI_geras.pdf>.
23. MICHAILOVIČ, I. Smurtas prieš moteris kaip diskriminacijos dėl lyties forma ir lyčių stereotipų pasekmė. *Informacijos mokslai*, 2018, 80, p. 50–60. doi: 10.15388/Im.2017.80.11671. <<https://doi.org/10.15388/im.2017.80.11671>>.
24. MICHAILOVIČ, I.; JUSTICKAJA, S.; VAIČIŪNIENĖ, R.; KALPOKAS, V.; VISOCKAS, E. *Veiksmingo policijos ir kitų suinteresuotų institucijų bendradarbiavimo link: smurto artimoje aplinkoje atpažinimo, pagalbos ir prevencijos modelis*. Mokslo studija. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2019 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://teise.org/wp-content/uploads/2019/08/POSIB.pdf>>.
25. NIKARTAS, S. Gyventojų dalyvavimas užtikrinant saugumą bendruomenėse: kriminologinės ir teisinės prielaidos. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2016 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://teise.org/wp-content/uploads/2016/07/Gyventoju-dalyvavimas-uztikrinant-sauguma_Monografija.pdf>.
26. OSTASZEWSKI, P. Realizacja programów korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy w rodzinie w świetle wyników badania ankietowego. In *W poszukiwaniu skutecznych reakcji na przestępczość. Programy korekcyjno-edukacyjne*. CZARNECKA-DZIALUK, B.; DRAPAŁA, K.; OSTASZEWSKI, P.; WIĘCEK-DURAŃSKA, A.; WÓJCIK, D., Warszawa: Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, 2017, p. 211–257.

27. SAKALAUSKAS, G., JARUTIENĖ, L. *Probacijos veiksmingumo vertinimas*. Mokslo studija. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2015 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://teisė.org/wp-content/uploads/2016/06/Mokslo-studija-probacijos-veiksmingumo-vertinimas.pdf>>.
28. TAYLOR J. C.; BATES E. A., Why change Current Practice? Ed. by BATES E. A.; and TAYLOR J. C. *Intimate Partner Violence: New Perspectives in Research and Practice*. Routledge, 2019, p. 172–177.
29. VAIGĖ L. *Violence against women under international law: filling the gaps at international, regional and national levels*. Doctoral thesis. Social sciences, law (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016.
30. Violence against women: an EU-wide survey. Results at a glance. FRA, 2014 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-main-results-report>>.
31. WHITAKER, D. J.; BAKER, C. K.; and ARIAS, I. *Interventions to Prevent Intimate Partner Violence*. Springer, 2007.

Statistikos duomenys ir ataskaitos

32. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Veiklos organizavimo skyriaus parengta *Darbo su asmenimis, esančiais Lietuvos probacijos tarnybos priežiūroje, 2018 m. ataskaita*.
33. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Bendrojo skyriaus parengtos *Darbo su asmenimis, esančiais apygardų probacijos tarnybų priežiūroje, 2014–2017 m. ataskaitos*.
34. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Biudžeto planavimo skyriaus parengta *Darbo su asmenimis, esančiais apygardų probacijos tarnybų priežiūroje 2013 m. ataskaita*.
35. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Planavimo ir projektų valdymo skyriaus parengta *Darbo su nuteistaisiais, esančiais apygardų probacijos tarnybų priežiūroje, 2012 m. ataskaita*.
36. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Administracijos reikalų skyriaus parengtos *Darbo su nuteistaisiais, esančiais regionų pataisos inspekcijų teritorinių padalinių įskaitoje, 2009–2011 m. suvestinės*.
37. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Veiklos organizavimo skyriaus parengta *Darbo su smurtautojais artimoje aplinkoje, esančiais Lietuvos probacijos tarnybos priežiūroje 2018 m., ataskaita*.
38. *Oficialios statistikos portalas*. Lietuvos statistikos departamentas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?eventId=203139>>.

The Importance of Changing Abusive Behavior to Prevent Domestic Violence

Iłona Michailovič
(Vilnius University)

S u m m a r y

This article analyses intervention programmes of violent behavior against intimate partners. Peculiarities of work with domestic abusers in Lithuania and in other countries are discussed. The research was based on the analysis of scientific literature, international standards, official statistics and empirical data (interviews with experts conducting violent behavior change programmes).

The article focuses on the problem of measuring the effectiveness of domestic violence perpetrator programmes. On the one hand, based on research on working with abusers in other countries, it can be concluded that violent behavior modification programmes do not provide a clear basis for asserting the effectiveness of intervention programmes. On the other hand, research also suggests that working on changing violent behavior is worthwhile, even with the small number of people who have changed their violent behaviors, because such work is more effective than doing nothing.

In the individual case, interventions should be carried out not only with the individual (providing assistance and protection to the victim/working with the abuser) but also, where possible, with the couple (the abuser and the victim together), as well as changing the community's attitudes towards the need to work with perpetrators, and developing prevention measures against domestic violence

Smurtinio elgesio kaitos svarba, užkertant kelią smurtui artimoje aplinkoje

Iłona Michailovič

(Vilniaus universitetas)

S a n t r a u k a

Straipsnyje analizuojama darbo su smurtautojais artimoje aplinkoje svarba, užkertant kelią smurtui artimoje aplinkoje. Remiantis tarptautiniais standartais, statistikos duomenimis ir atliktu empiriniu tyrimu (interviu su ekspertais, vykdančiais smurtinį elgesį keičiančias programas) pabrėžiamas smurtinės elgsenos kaitos būtinumas, mokant smurtautojus elgtis nenaudojant smurto, keičiant smurtinės elgsenos modelius.

Straipsnyje analizuojama smurtinį elgesį keičiančių programų veiksmingumo problema. Atsižvelgiant į sudėtingą smurtinio elgesio keitimo programų poveikį ir remiantis užsienio moksliniais tyrimais, straipsnyje pabrėžiamas kompleksinio požiūrio į apsaugą nuo smurto artimoje aplinkoje būtinumas. Kiekvienu konkrečiu ir individualiu atveju darbas turėtų būti vykdomas ne tik su atskiru žmogumi (teikiant pagalbą ir apsaugą nuo smurto nukentėjusiam žmogui / dirbant su smurtautoju), taip pat pagal galimybes dirbant su pora (smurtautoju ir nuo smurto nukentėjusiu asmeniu), bet ir bendruomenės mastu keičiant požiūrį į darbo su smurtautojais poreikį bei kuriant ir įgyvendinant prevencines priemones, skirtas smurtui artimoje aplinkoje mažinti. Smurtinį elgesį keičiančio darbo sėkmė gali priklausyti nuo gebėjimo sukurti suderintą ir visapusišką bendruomenės atsaką, sustiprinant žinią, kad smurtas artimoje aplinkoje nėra toleruojamas.